

A GYERMEKVÉDELEM MEGJELENÉSE A SZOCIÁLIS MUNKÁSOK HIVATÁSKÉPZÉSÉBEN

BEVEZETÉS

„Aztán így szól a király a jobbán állókhhoz: Jöjjetek, Atyám áldottai, vegyétek birtokba a világ kezdetétől nektek készített országot! Éhes voltam, és adtatok ennem. Szomjas voltam, és adtatok innom. Idegen voltam, és befogadtatok. Nem volt ruhám, és felruháztatok. Beteg voltam, és meglátogattatok. Börtönben voltam, és fölkerestek. Erre megkérdezik az igazak: Uram, mikor láttunk éhesen, hogy enned adtunk volna, vagy szomjasan, hogy innod adtunk volna? Mikor láttunk idegenként, hogy befogadtunk volna? Mikor láttunk betegen vagy börtönben, hogy meglátogathattunk volna? A király így felel: Bizony mondom nektek, amit e legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek.”

(Mt 25,34.40)

Máté Evangéliumának idézett soraiban az emberi sors által determinált egyetemes szegénységből fakadó hiányok, deprivációk jelennek meg. A családok- és gyermekek védelmét is szolgáló szociális munka, amely során a felsőoktatási alapképzésben elsajátított szakmai ismereteken túl, a szegénység különböző megnyilvánulási formáira való rálátás készségét, érzékenységét, a privációk enyhítését célzó képességek fejlesztését is mozgósítja a professzionális segítő, amikor társadalmi és szakmai identitástudatának megfelelően, elkötelezetten végzi munkáját – *HIVATÁS*.

Ahhoz, hogy a társadalmi életminőség és jól-lét elősegítéséhez, helyreállításához hozzájáruló erőfeszítések, tevékenységek célravezetőek legyenek, a szociális munkásnak ismernie kell a segítség folyamata és aktorai közötti kölcsönhatások rendszerének működési mechanizmusait.

Komplex, rendszerelméleti szemlélettel válik képessé arra, hogy a támogatásra, fejlesztésre, gondozásra, nevelésre szoruló embertársak számára kincsesládából a szükségleteikhez igazodó legadekvátabb eszközöket, módszereket mozgósíthassa, hatást fejtsen ki az egyénben, csoportban, közösségben, azaz az intra- és interperszonális, illetve társadalmi környezeti színtereken.

Az eredményességhez, a hiányok pótlásához, a szükségek okozta fájdalmak és gyötrelmek sikeres enyhítéséhez azonban más is szükséges. Ahogyan a fenti idézet

is példázza, elengedhetetlen a *tettrekészség*, amikor a segítő empaticusan, ráérző és beleérző képességével, szolgálatra készen tesz eleget (el)hívatásának. A Gál Ferenc Főiskolán a humán segítség tárgykörébe tartozó, társadalomtudományi – a gyermekvédelem, a gyermekek gondozásával, nevelésével, fejlesztésével, szociális preventív szolgáltatások biztosításának módszereiről szóló – ismereteket, azon leendő humán segítő, gyógyító, nevelő, oktató hallgatóink is elsajátítják, akik ápolókként, egészségügyi szervezőként, egészségügyi turisztikai szakemberekként, pasztorális tanácsadó- és szervezetfejlesztőként, hit- és etikatanárként végeznek értékmentő, teremtő munkát **társadalmunkban**. Közös érdeke és társadalmi felelőssége minden humán segítő hivatást gyakorló szakembernek a gyermekek jól-létének legjobb tudás, érzés és képesség szerinti elősegítése, legyen szó prevencióról vagy a nehézségek okozta traumák, sérülések enyhítéséről, korrekciójáról.

SZOCIÁLIS MUNKA A CSALÁD- ÉS GYERMEKVÉDELEM SZOLGÁLATÁBAN

„Adjatok, és akkor ti is kaptok. Jó, tömött, megrázott és túlsorduló mértékkel mérnek öletekbe. Mert amilyen mértékkel ti mérték, olyannal mérnek majd nektek is.”

(Lk 6,38)

„A hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek joga van ahhoz, hogy fokozott segítséget kapjon a fejlődését hátráltató körülmények leküzdéséhez és esélyeinek növeléséhez.”¹

2017 őszén ünnepelte Magyarország az 1997. évi XXXI. számú „A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény” hatályba lépésének 20. évfordulóját. Többszöri módosítás eredményeként, az elmúlt években a törvényben az életminőség valamely dimenziója mentén hátrányokkal küzdő családok gyermekeinek célzottabb segítése valósulhat meg. A módosított Gyvt. a hátrányos helyzetű és a leghátrányosabb helyzetű gyermekek célzott megsegítését, alapvető gyermeki jogként határozza meg.

Az egészséges gyermeki személyiségfejlődést hátráltató, az abban károkat, sérüléseket okozó társadalmi-környezeti, családi-iskolai-kortárs hatások megelőzésével, enyhítésével, javításával érhető el a szociális munka esélynövelő, esélykiegyenlítő funkciója.

A családokat és gyermekeket célzó szociális munka gyakorlásánál, az egyéni szinten megragadható pszicho-szociális probléma megoldása esetén is rendszerszemlélet szükséges,² hiszen ahogyan Bárdos fogalmaz a családi szociális munka tevékenységformáinak elemzése során, „a probléma az egész családot érinti, családi diszfunk-

1 Gyvt. 2§. a

2 Stang, 1998.

*ciókkal függ össze, a család teherbíró képessége csökkent, a probléma nehéz szociális helyzettel összefüggő krízis, a probléma a család és az intézmény megrekedt kommunikációján alapul, állami gondoskodás, válás, családon belüli bántalmazás...*³

Annak függvényében, hogy a mindennapokban hogyan manifesztálódik a diszfunkciókból eredő hatás, a beavatkozás formái, típusai, az eszköztárt meghatározó szociális munka modelljei különbözőségeket mutatnak. A szociálpolitika hétköznapi megvalósítói a családokat és gyermekeket is segítő szociális munkások. Korábbi, gyermek- és családvédelmi innovatív modellprogramok hatékonyságvizsgálatáról szóló kutatási eredményeink⁴ igazolják, hogy az intervenciós programok elméleti megalapozottsága nagymértékben hozzájárulhat a családok szociális segítése során végzett tevékenységek célzottsági mutatóinak javításához és az újszerű, a valós szükségletekre reflektáló programok hatékonyságának növeléséhez.

Ezen eredmények ismeretében az elméleti alapozó és szakmai ismeretek átadásával egyidejűleg a hallgatók képessé tétele, az interdiszciplináris kutatási eredmények elemzésére, értékelésére, a keresztösszefüggések és látens hatások feltárására kiemelt oktatási célkitűzésként jelenik meg a Szociális munka képzésünkben. A képessé tétel (empowerment) segítői beavatkozás annak elérését szolgálja, hogy a krízishelyzetből a kiútra leljen a segített, azaz az önségítés folyamatai indulhassanak be. A hallgató képessé váljon belső erőforrásainak, a képzés során elsajátított ismereteinek és a képzés során magas óraszámban megvalósított készség-, képességfejlesztő kurzusok során elért önismeretének fejlettségi szintjéhez mérten a kliens számára az életútjához kapcsolódó döntéshozatali hatalom átruházására.⁵

„A képessététel folyamata átvezetheti a segítőt és a segítettet az ellátás típusú munkából az önségítésbe, remélhetőleg a fejlesztésbe is. A segítés végső célja az önbizalom, emberi méltóság, hasznosság és fontosságtudat növelése, a kapcsolatrendszer bővítése – közösségi háló kiépítése mindenki köré. A jó fejlesztő az, aki másokat hoz cselekvési helyzetbe és elősegíti, hogy el is tudják végezni az általuk vállalt feladatokat.”⁶

A jó segítővé nevelés hatására jótékony, azaz jószándékú, jóakarató, azonban mindig tudatos és stratégiai döntéshozatali folyamatokon alapuló, tervezett szociális munkát végzők úgy válnak képessé a segítségre, hogy egyúttal az általuk támogatott embertársak fontosság- és hasznosságtudatát, önértékét is építik. A reflektív kommunikáció⁷ hatására saját szakmai én-képük, identitásuk is formálódik. A segítő identitás egy sikeres segítői én-kép, mely konstruált belső képben válik integrálttá a szakma

3 Bárdos, 2000. 38.

4 Homoki, 2018.

5 Harkai, 2006. 90.

6 Vercseg, 2011.70.

7 Haász, 2011.

gyakorlása, szakmai tapasztalatok során felhasznált adottságok, tulajdonságok, a segítőként gyakorolt szerepek, viselkedésminták összessége.⁸

„*Gildemeister* értelmezésében a szakmához kapcsolódnak: tudományosan megalapozott különleges tudások és terminológiák, hosszan tartó, elméletileg megalapozott képzések, elfogadott viselkedési szabályok és módszerek gyűjteménye (etikai kódex) autonóm szaktekintély kizárólagos tevékenységi kompetencia olyan tevékenységi terület, ami a közösség szolgálataként értelmezhető.”⁹

A GYERMEKVÉDELMI KÉPZÉS JELLEMZŐI

– OKTATÓI ELHIVATOTTSÁG ÉS TUDOMÁNYOS, SZAKMAI ELVÁRÁSOK

A képzésben részt vevő oktatóinkkal és gyakorlati partnerintézményeink¹⁰ terep-tanáraival, akik kivétel nélkül jól képzett, több évtizede a pályán lévő elismert szociális munkások, elismert gyermekvédők, szaktekintélyek, a különböző intézményekből hozzák a naprakész szaktudásukat és elhivatottan vesznek részt a képzésben, mellyel a pályán maradás, a kitartás, a kiegészítéssel szembeni védelem lehetőségének mintázatait, példáját is hordozzák.

Segítenek a hallgatók szakmai, segítői identitásformálásában, a kompetenciáik fejlesztésében, ezáltal a „jó segítővé” nevelés hatékony megvalósításában. A kompetencia-alapú személetű¹¹ oktatómunkájukkal segítik elő a hallgatók kritikai gondolkodásmódjának fejlesztését. Hozzásegítik a leendő munkatársaikat, a változó társadalmi, gazdasági, ezáltal az intézményi rendszerekben érvényesülő, új paradigmák értelmezésére és az élethosszig tartó tanulásra való elköteleződésre. A képzés lényeges eleme a hallgatók tudásának, kompetenciáinak permanens minőségi fejlesztése, melyben oktatóink elkötelezettek a társadalmi egyenlőtlenségek és a kirekesztés csökkentése, a jólét növelése és a demokratikus értékek iránt, felkészültek az ezek érdekében történő szakszerű és felelős gyakorlati szociális munka végzésére való tanításban is.

Az alábbi képen azok az elméleti és gyakorlati kurzusok és terepgyakorlatok jelennek meg, melyek a szociális munkások család- és gyermekvédelmi területen végzett munkájukhoz szükséges megalapozásához járulnak hozzá.

Az ábrán sárga betűszínnel jelölt elméleti tantárgyak hivatottak arra, hogy a Szociális munka alapszak Képzési és Kimeneti Követelményeiben megfogalmazott alábbi elvárások, követelmények elérésére képessé váljanak a hallgatóink, a zöld színnel jelölt tantárgyak keretében készség- és képességfejlesztő kurzusaik során a „jó segítővé”

⁸ Ruzsáné – Homoki, 2015. 4.

⁹ Galuske, 2019.123.

¹⁰ Független Egyesület; Békés Megyei Szociális Gyermekvédelmi Központ és Te GYeSz; Békés Megyei Kormányhivatal; Gyulai Kistérség Egységes Szociális és Gyermekjóléti Intézménye Család- és Gyermekjóléti Központ, Gyula Város Önkormányzat Polgármesteri Hivatal Szociálpolitikai és Gazdaságfejlesztési Osztály; MI-ÉRTÜNK Prevenációs és Segítő Egyesület; Városi Humánsegítő és Szociális Szolgálat

¹¹ Jessupp, 1991.; Csapó, 2003.

– a társadalom működését, a társadalmi folyamatokat, a **társadalmi és szociális problémák keletkezését**, jelenlétét és a **veszélyeztető tényezők ismerete**, valamint, hogy mind ezek **hogyan hatnak** az egyes **emberekre, családokra, csoportokra, szervezetekre és közösségekre**;

– a szociális munkához kapcsolódó **jogi** területek **szabályozások, különös tekintettel az emberi és gyermeki jogokra, a szociális és gyermekvédelmi jogi szabályozásra**;

– a **szociális szolgáltatási rendszer, a közszféra**, valamint a magánszféra - ezen belül **civil-, egyházi, piaci szféra** - rendszerei, a szociális szervezetek működésének és abban a szociális szakemberek szerepei, tevékenységformái;

– **más segítő szakmák kompetenciakörei**, felkészült a gyakorlat során felmerülő problémák szakmai illetékességének felismerésére, és **más szakmák szakembereivel való szakszerű együttműködésre**.

A fenti követelmények és elvárások megfogalmazásánál az ismeretelsajátításon túl, az értékelés és elemzés képességének fejlesztését is célozza a szociális munkások felsőoktatási képzése, képessé kell válniuk társadalmi folyamatok elemzésére, esetek feltáró diagnosztizálására. Ezen képességek fejlesztését célozzák a kutatómódszertanhoz kapcsolódó kurzusok. Az elmúlt években hallgatóink körében a kutatási aktivitás emelkedéséről számolhatunk be, melyet a hallgatói konferenciákon való részt vételük emelkedő száma igazol.

Az alábbiakban, a teljesség igénye nélkül felsorolt hallgatói kutatómunkák címei alapján a gyermekvédelem területéhez köthető kutatási témák széleskörűségére és a hallgatói érdeklődés irányaira is rámutathatunk, sikeres Tudományos Diákköri Konferencia szerepléseiknek tükrében:

– A koragyermekkorai élmények hatása a későbbi kapcsolatokra, az érzelemszabályozásra és az általános szorongási szintre? Intézményi **TDK I. helyezett**, 2019. évi **OTDK résztvevő**. (Herczeg Viktória, 2018/2019. tanév)

– A szociális turizmus esélynövelő funkciója gyermekes családok esetében. (Intézményi **TDK I. helyezett**) (Szferléné Dénes Pálma Ágnes, 2016/2017. tanév)

– Kézenfogva – szükségletek és sikerek. Tanoda programok a szükségletorientált szemléletű és gyakorlatú gyermekvédelem támogatására. (Intézményi **TDK I. helyezett**) (Gondáné Cserenyecz Andrea, 2015/2016. tanév)

– „Mi vár ránk?” – Egy hátrányos helyzetű kistérség alapfokú oktatási intézményében tanuló gyermekek jövőképe. (Intézményi **TDK II. helyezett**) (Lászk Aranka Éva, 2013/2014. tanév)

– Közösségi szolgálat a középiskolákban, avagy felkészítés a jövőre? (Intézményi **TDK I. helyezett**, 2015. évi **OTDK résztvevő**) (Horváth Ferenc Jánosné, 2013/2014. tanév)

- Gyermekszegénység a hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű családok tükrében, Békés megye egy kistérsülésének vonatkozásában. (Gáborné Dohar Edit, 2018/2019. tanév)
- Biztos Kezdet Gyerekházak, mint a gyermekek esélyeit növelő szolgáltatás (angliai és magyarországi viszonylatban). (Szabó Andrea, 2017/2018. tanév)
- Biztos Kezdet Házak eredményeinek értékelése a Sarkadi Kistérségben. (Máriné Nagy Adrienn, 2016/2017. tanév)
- Az iskolai szociális munka és prevenció. (Csányi Emese Anna, 2016/2017. tanév)

A bemutatott hallgatói témaválasztások a hátrányos helyzetben lévő családok által nevelt gyermekek esélyegyenlőségét és hátránykompenzációját célzó szociális ellátások és gyermekvédelmi, gyermekjóléti szolgáltatásokhoz kapcsolódnak.

A képzés során végzett kutatómunka segítségével, a tudományos diákköri dolgozatok témavezetésével lehetőség adódik egyrészt arra, hogy a hallgatókat a kliensek szolgáltatási igényeinek felmérésére ösztönözzük, elősegítve a szükségletorientáció alapelveinek gyakorlati megvalósítását, másrészt a terephelyeken való kutatómunka során olyan készségek, képességek fejlődését segíthetjük elő, melyekkel alkalmassá válnak a leendő szakemberek a szakmai együttműködésre, mely képesség elengedhetetlen előfeltétele a hatékony professzionális segítségnek.

„A szociális szakmán belüli és a humán szakmák közötti komoly összefogásokra, integrációkra, együttműködésekre van szükség, mert éppen az ember és a társadalmi környezete közötti kölcsönhatás ves�íthető el, így a szociális munka holisztikus szemlélete, lényege is, ha az embert és környezetét nem a maga totalitásában, komplexitásában értelmezik, elemzik és kezelik.”¹²

SAKMAI GYAKORLATI HÁTTÉR, BÁZISINTÉZMÉNYEK

Összefogásra, együttgondolkodásra, együttműködési, partnerségi viszonyok létesítésére és fenntartására szocializálnak az elméleti kurzusokhoz koherens módon illeszkedő szakmai gyakorlataink is, melyeknek célja „a szakképzettségnek megfelelő munkahelyen, munkakörben az elméleti és gyakorlati ismeretek összekapcsolása, a szakma gyakorlásához szükséges munkavállalói kompetenciák munkafolyamatokban történő fejlesztése, az anyag – eszköz – technológiai ismeretek és gyakorlati jártasságok, valamint a munkafolyamatokban a személyi kapcsolatok és együttműködés, feladatmegoldásokban az értékelő és önértékelő magatartás, az innovációs készség fejlesztése.¹³ A gyermekvédelmi segítő tevékenységben a szociális munkás képi metaforával kifejezve, közlekedési csomópontként jeleníthető meg. A gyermek, a szülők, a gyermekkel foglalkozó humán szakemberek és segítők, a társszakmák képviselői-

¹² Budai, 2009. 88.

¹³ Szabó

nek szakmai kapcsolati hálójában számos útvonalon érhető el, a hozzá forduló, vele együtt tevékenykedő szereplők eltérő kéréseivel, jelzéseivel, „feladatira hívásaival”. A képi metafora utal arra, hogy a segítőnek, akármilyen alapvégzettséggel tölti is be a gyermekek jogainak érvényesítését, a mindenekfelett álló érdeküket szolgáló feladatot, multidiszciplináris tudással¹⁴ kell rendelkeznie annak érdekében, hogy képessé váljon komplex módon segíteni a társadalmi közösségbe való sikeres beilleszkedését,¹⁵ az egyéni-környezeti-társas eredményességet elősegítő preventív eszközök és módszerek pontos szükségletközpontú választásához és szakszerű alkalmazásához.¹⁶

Az együttműködési mechanizmusokat, a partnerségben rejlő erőforrásokat a képzés során a Gál Ferenc Főiskola szakmai partnerintézményeivel való hétköznapi kapcsolatépítés és -ápolás gyakorlatának megélésével és a gyakorlati terephelyeken töltött gyakorlatok során egyaránt beépíthetik a szociális munkások eszköztárába.

„Ha a világot folyamatosan csak részeiben látjuk, ha csak jelenlegi intézményünkben, csak két szemünkkel lehatárolt perspektíván keresztül vizsgálódunk, és ha valamennyien csak e lehatárolt élettapasztalattal és kérdések lehatárolt megértésével rendelkezünk, akkor csak rontani fogunk a szolgáltatás egészén...”¹⁷

Az innovatív, kooperációkon alapuló szolgáltatásszervezés jellemző gyakorlati terephelyeinkre, melyek mindegyike kiterjedt partnerségi hálóval rendelkezik, ezáltal magas szakmai színvonalon képesek biztosítani a gyakorlat-orientált szak képzési céljaihoz¹⁸ rendelt tudományos, szakmai és etikai követelmények gyakorlati bázisát.

A gyakorlati tapasztalatok megszerzésére a közös élmény átélése az egyik leghatékonyabb eszköz,¹⁹ melyhez a tématerülethez kapcsolódó, alábbi kiemelt együttműködő partnereink intézményeiben juthatnak hallgatóink:

Békés Megyei Kormányhivatal Hatósági Főosztály, Szociális és Gyámügyi Osztály, Igazságügyi Osztály Pártfogó Felügyelői Szolgálat, Gyulai Járási Hivatal: Hatósági Osztály, Gyámügyi és Igazságügyi Osztály, Szeged-Csanádi Egyházmegye Szent Ágota Gyermekvédelmi Szolgáltató, Gyulai Kistérség Egységes Szociális és Gyermekjóléti Intézménye, Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság Békés Megyei Szociális és Gyermekvédelmi Központ és Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat

A terep gyakorlatok során az fenti intézményekben és a képzőhelyen szervezett és megvalósított adományozó kirándulások alkalmával is közös tanulási folyamatban részesülnek a hallgatói csoporttagok, melyben az élménypedagógia eszköztárának elemei is tetten érhetőek. A terepmunkák, megjelenések tudatos tervezésének, elő-

14 Makai, 2003.; Soós, 2005.; Homoki, 2012., 2018.

15 Buda, 2009.; Bányai, 2003.

16 Eisenbach, 2009.; Susánszky, 2011.; V.Gönczi, 2015.; Varga, 2015.

17 Laming, idézi: Hume – Sharples, 1995. 155.

18 18/2016. (VIII. 5.) EMMI rendelet

19 Gruber – Garabás, 2018. 77.

készítésének kezdeti szakaszától, a kapcsolatfelvételen át a gyakorlat megvalósításáig, az eredmények értékelésével bezárólag a tapasztalati tanulás különböző ciklusaiban (TTC) számos szociális segítői készség fejlesztése megy végbe.

A négy szakaszból álló tapasztalati tanulási ciklus modell minden folyamatát a gyakorlatban, valós élethelyzetekben élék meg a hallgatók. A modell szakaszai: tervezés, mely során a részt vevők szükségleteit minden esetben figyelembe vesszük; megvalósítás, mely során a részt vevők autonóm módon, döntéshozatali jogkörrel bírnak, lehetőségük van hibázni, tévedéseik következményeit érzékelve is tanulni; az értékelés szakaszában a gyakorlati tapasztalatok megbeszélése, ventilálás történik, majd az általánosítás és gyakorlatba átültetés, alkalmazási lehetőségek konkretizálása.²⁰

Karl Rohnke Komfort-zóna modellje²¹ három szakaszban írja le az élménypedagógiai módszerekkel megvalósított tanulási folyamatot:

Az első szakaszban a megváltozott, nem hétköznapi környezetben megélt új hatások kibillentik a komfort-zónájában a részt vevőt, így a megszokott megoldási sémák helyett, az új helyzethez igazodó, releváns cselekvési módokat kell kezdeményeznie. Ennek következtében a második szakaszban sikerélményt él meg, megerősítik önbizalmát, új coping vagy magatartásmódok jelennek meg a segítő eszköztárában. Előfordulhat, hogy kudarcélménye, olyan mértékű feszültséget kelt, amely miatt a pánik-zónába kerül, a helyzetekhez negatív élményeket, emlékeket kapcsol. Ilyenkor a negatív élmények átdolgozása rendkívül fontos, illetve az első két szakaszt követően a TCC modell szerinti feldolgozás is, mely az új tapasztalatok transzferálásához elengedhetetlen. Esetmegbeszélések, reflektálások, önreflexió tanuláshatékonyt növelő technikák beépítése a képzés során szervezett terepgyakorlati alkalmak rendjébe, kirándulások programjaiba illesztése, ezt a célt is szolgálja.

ZÁRSZÓ

A gyakorlatorientált felsőoktatási képzésbe bekapcsolódó, leendő szociális- és gyermekvédelmi szakemberek képzésében a hivatástudatra nevelésben szerepet játszó, hatékonyságnövelő tényezők közül a szakmai identitás fejlesztését, a segítői készségek és képességek elméleti megalapozottsággal bíró gyakorlatorientált fejlesztését és az élményalapú, tapasztalati tanulásban rejlő erőforrások kihasználására törekszünk, annak érdekében, hogy a Gál Ferenc Főiskolán megvalósított szakmai együttműködések „jó gyakorlataiból” is tanulva, a segítői pályára készülők elhivatottság érzését, elköteleződését a hosszú távú szolgálatra megalapozhassuk.

*Dr. Homoki Andrea, főiskolai tanár, intézetvezető, dékán,
Egészség- és Szociális Tudományi Intézet
Gál Ferenc Főiskola*

²⁰ Liddle, 2008.

²¹ Blaisdell, 2011.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bányai Emőke: A családokat támogató szolgáltatások integrációja. In: *Esély*, 2003/5. 15-27.
<https://www.antikvarium.hu/konyv/banyai-emoke-herczog-maria-esely-2003-5-321481>
- Bárdos Kata: A rendszerszemléletű gondolkodás helye és szerepe a családi szociális munkában. In: *Család, Gyermek, Ifjúság*. 2000/4. 37-39.
- Blaisdell, Ron: Organization Focus: Project Adventure and Karl Rohnke. 2011. <https://ronblaisdell.wordpress.com/2011/11/19/leadership-notes-32-organization-focus-project-adventure-and-karl-rohnke> (utolsó látogatás: 2019. 05.30.)
- Buda Mariann: Közérzet és zaklatás az iskolában. In: *Iskolakultúra* 5/6, 2009. 3-15.
<http://www.epa.oszk.hu/00000/00011/00138/pdf/2009-5-6.pdf>
- Budai István: Az interprofesszionális együttműködés és a szociális munka. In: *Esély* 2009/5. 83-114.
- Csapó Benő: *A képességek fejlődése és iskolai fejlesztése*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.
- Eisenbach-Stangl, Irmgard: *Papillagou und die Kinder von Leckeranien*. Fachstelle Suchtprävention für die Volksschule, 2009.
<https://phzh.ch/content/assets/f757f8e7f4904f3987276efb4c13c0b1/supmaterialien170309.pdf>
- Galuske, Michael: *A szociális munka módszerei*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2019.
- Gruber Andrea – Garabás Titanilla: A komfortzónán is túl- a táborozás élménypedagógiai megközelítésben. In: Nagy Ádám (szerk.): *A komfortzónán is túl*. Kecskemét, Neumann János Egyetem – Iuvenis Ifjúság Szakmai Műhely, Ifjúság Szakmai Társaság, 2018. 70-89.
- Haász Sándor: *Reflektív intencionalitás az élményközpontú segítségben – intenzív működés családsegítő szolgálatok segítő kapcsolataiban*. Doktori értekezés, Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2011.
http://nydi.btk.pte.hu/sites/nydi.btk.pte.hu/files/pdf/HaaszSandor2011_disszertacio.pdf
- Harkai Nóra: *Közösség és közösségi munka*. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 2006.
- Homoki Andrea: A gyermek- és ifjúságvédelmi felelősök munkavégzéséhez kapcsolódó dilemmák: Egy kisváros intézményeiben folytatott kutatás eredményeinek tükrében. In: *Educatio*, 24/1. 2012. 151-158.
- Homoki Andrea (a): A szülői kompetenciafejlesztés hatásai a gyermeki reziliencia fejlődésére. In: Rácz Andrea (szerk.): *Szülői kompetenciafejlesztést célzó modellprogramok a gyermekjóléti szolgáltatások tárházában*. Budapest, Rubeus Egyesület, 2018. BM-17-E-001, 309-353.

- Homoki Andrea (b): Az iskolai szociális munkában rejlő lehetőségek a gyermekvédelmi szükségletorientáció alapelveinek figyelembevételével. In: *Párbeszéd*, 3/4. 2018.
- Hume, S – Sharples, A: *Education and Training needs of the emerging 'New Professionals'*. Community Care, Bournemouth University, 1995.
- Liddle, Matthew D.: *Tanítani a taníthatatlant*. Élménypedagógiai kézikönyv, Budapest, Pressley Ridge Magyarország Alapítvány, 2008.
- Makai Éva: *Szétszakadt és meg nem font hálók*. Budapest, Okker Kiadó, 2003. www.libri.hu/konyv/Szetszakadt-es-meg-nem-font-halok-1.html
- Ruzsa Ákosné – Homoki Andrea: Szociális munkások szakmai identitásának vizsgálata a Szent István Egyetemen. In: Futó Zoltán (szerk.): *Szent István Egyetem Agrár és Gazdaságtudományi Kar*, TDK Műhely 2. kötet, Gödöllő, Egyetemi Kiadó, 2015. 123-130.
- Soós Zsolt: *A szociális munka alapjai*. Pécs, Comenius Bt., 2005.
- Stang Tünde: Szociális munka családokkal. In: Kozma Judit (szerk.): *Kézikönyv szociális munkásoknak*. Budapest, 1998. 202-234.
- Susánszky Éva: Ifjúság és egészség = Egészséges ifjúság? In: Bauer B. – Szabó A. (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék – Ifjúság 2000–2010*. Szeged, Belvedere Meridionale Kiadó, 2011. 143–159.
- Szabó Lajos: *Gondozó családok támogatás*.
https://inda.info.hu/uploads/dokumentumok/szabo_lajos.pdf
- Varga Júlia: *A közoktatás indikátorrendszere*. Budapest, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, 2015.
- Vercseg Ilona: A jó segítség. In: Nagyné Varga Ilona (szerk.): *Közösségi munka a családsegítésben*. Debrecen, Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke, 2011.
- Veressné Gönczi Ibolya: *Gyermek-és ifjúságvédelem, a hátrányos helyzet kezelése*. Debrecen, Debreceni Egyetem Tanárképzési Központ, 2015.